

Herta Miler

CRVENI CVET I PRUT

– iz knjige eseja *Kralj se klanja i ubija* –

Na sastancima, na kojima su ljudi u diktaturi provodili veliki deo svog vremena, pokazivala se najjasnija slika govora u nadziranom društvu Rumunije. Verovatno ne samo ove diktature. Sve poluautentično, svaki lični dašak, svako individualno mrdanje prstima kod govornika bilo je odstranjeno. Gledala sam i slušala figure koje se smenjuju, kako se od pojedinačnog čoveka otiskuju u glatku mehaniku jedne političke pozicije da bi odgovarali karijeri. U Rumuniji je čitava ideologija režima bila satkana od kulta Čaušeskuove ličnosti. Istom metodom, kojom mi je seoski sveštenik, dok sam bila mala, hteo u glavu da usadi strah od Boga, tako su i funkcioneri širili svoju socijalističku religiju: „Sve što radiš, Bog te gleda, on je beskonačan i sveprisutan“. Portret diktatora, izložen na iks mesta u zemlji, bio je podupiran naplavama njegovog glasa. Putem višesatnih prenosa njegovih govora na radiju i na televiziji, taj glas se, poput kontrole, osećao u vazduhu svakoga dana. Taj glas je svima bio tako poznat, kao i šuštanje vetra ili kiše koja pada. I njegov jezički duktus, njegova prateća gestikulacija, tako poznati, kao i šiška, oči, nos, usta diktatora. I preživljanje uvek istih, ištancanih rečenica bilo je tako poznato kao i šumovi običnih stvari. Ponavljanje gotovih fraza nije, međutim, više sasvim garantovalo priznanje prilikom izlaganja. Stoga su se funkcioneri trudili da u svojim javnim nastupima oponašaju Čaušeskuovu gestikulaciju. Najviši govornik režima apsolvirao je četiri razreda osnovne škole, a pri tom je imao problema ne samo sa kompleksnim sadržajima, nego i sa najprostijom gramatikom. Imao je, pride, i govornu manu. Kod izmenjivanja vokala i brzog nizanjanja konsonanata jezik bi mu se zapetljavao, govorio bi nerazgovetno, kao da ima knedlu u grlu. Govorom usitnjenim u slogove nalik na lavež i stalnim mlataranjem rukama pokušavao je da odvрати pažnju od ove govorne mane. Zato je podražavanje njegovog načina izražavanja donelo sa sobom jednu posebno upadljivu, tragično-komičnu unakaženost rumunskog jezika.

Često sam tada govorila da su najmlađi funkcioneri u zemlji najstariji. Oni su, kako se činilo, diktatora oponašali bez naprezanja i perfektnije nego stariji. Naravno da je njima to bilo i neophodnije, jer su bili na početku karijere. Ali nakon što sam imala posla sa decom iz vrtića, nisam mogla da ne uvidim da mladi funkcioneri uopšte nisu imitali. To su bili lično oni, bez ijedne druge, vlastite gestikulacije.

Dve nedelje sam bila vaspitačica i primetila da je imitiranje Čaušeskua već kod petogodišnjaka bilo očigledno. Deca su bila luda za partijskim i patriotskim pesmama i državnim himnom. Došla sam u taj vrtić posle duže nezaposlenosti, jer su me otpustili iz fabrike i nekih škola, koje me više nisu htele nazad zbog „individualizma, neprilagođavanja kolektivu i nedostatka socijalističke svesti“. Školska godina je već uveliko bila počela, trebalo je da zamenim jednu vaspitačicu koja je obolela od žutice i na čiji se oporavak nije

ZLATNA GREDA

tako brzo računalo. Kada sam prihvatila ovo mesto, pomislih, da tako loše kao u školama ne može biti. Ima još malo detinjstva u ovoj državi, pa ne može se tupo, ravnomerno uništavanje ideologijom primeniti na tako male, ima tu još kockica, lutkica ili plesanja. Bila sam sasvim bez novca, ali ne i bez dugova i rata za stan, koje su svakog meseca morale biti plaćene. Znala sam da u mom slučaju ne smem dospeti u zavisnu situaciju podstanarke, jer bi me svaki stanodavac pri prvoj pretnji tajne službe izbacio na ulicu. Visila sam na infuziji svoje majke, seljanke sa poljoprivrednog gazdinstva, koja je morala teško da radi kako bi mi pomogla da isplivam iz dugova.

Direktorica vrtića me je prvog radnog dana odvela do moje grupe. Kad smo ušle u razred, ona reče gotovo kriptično: „Himna“. Deca su se automatski namestila u polukrug, stisnula ruke uz bedra ravno kao sveća, isturila vratove, usmerila pogled naviše. Bila su to deca koja su skočila od svojih stolića, ali su u polukrugu stajali i pevali vojnici. Više se dralo i kevtalo nego pevalo. Izgleda da je stvar bila u jačini glasa i držanju tela. Himna je bila veoma dugačka, poslednjih godina joj je dodato još nekoliko strofa. Mislim da je tada dosegala dužinu od sedam strofa. Pošto zbog duže nezaposlenosti nisam bila u toku stvari, uopšte nisam znala tekst novih strofa. Nakon poslednje strofe polukrug se rasturio, uz viku i ciku vojnici se ponovo pretvorise u nestašnu decu. Direktorica uze prut sa police. „Bez njega ne ide“, reče. Zatim mi šapnu na uvo i pozva četvoro dece da dođu. Treba da ih vidim, reče, i posla ih nazad na svoja mesta. Onda me uputi u funkcije njihovih roditelja ili baka i deda. Jedan dečak je čak bio unuk partijskog sekretara, tu se mora naročito paziti, smatrala je. On ne podnosi nikakve pridike, a i moramo ga zaštititi od druge dece, šta god da uradi. A zatim mi prepusti grupu. U regalu je bilo deset prutova, grane drveta debljine olovke, ravne kao lenjir. Tri su bila slomljena.

Napolju je toga dana padao sneg, prve velike, razbarušene pahulje, koje su se te godine zadržale. Pitala sam grupu koju zimsku pesmicu bi voleli da pevaju. Nisu znali nijednu pesmicu o zimi. Pitala sam ih zatim za neku pesmicu o letu. Odmahivali su glavom. A onda za neku o proleću ili jeseni. Konačno jedan dečak predloži pesmu o branju cveća. Pevali su o travi i livadi. Dakle, ipak jedna pesmica o letu, pomislih, mada takve podele ovde nije bilo. Ubrzo pesmica o letu bi gotova: posle prve strofe o letu, pesma u drugoj strofi skrenu na vođin kult ličnosti. Najlepši, crveni cvet poklonjen je voljenom vođi. U trećoj strofi vođa se radovao i osmehivao, jer je prema svoj deci u zemlji bio najbolji.

Pojedinosti prve strofe, livada, trava, branje cveća, uopšte nisu oživljavane u glavama. Čitavo pevanje, počev od prve reči, zvučalo je grozničavo, nagonilo decu u žurbu. Ona su pevala sve glasnije, odsečnije i brže što se više u tekstu približavalo poklanjanje cveta i osmehivanje vođe. Ta pesma, koja je letu priuštila jednu strofu, zabranjivala je oživljavanje predela u kojem je uzimala zalet. Ali, isto tako je zabranjivala i oživljavanje poklanjanja. Čaušesku je, doduše, često držao decu u naručju, ali su ona najpre danima držana u bolničkim karantinima da bi se isključilo prenošenje neke bolesti. Pesma je prilikom pevanja zahtevala duhovnu odsutnost. Ona je pod kontrolom držala sve što se u vrtiću dešavalo.

Znala sam nekoliko pesmica o zimi iz svoga detinjstva. Najlakša je glasila: „Pahuljice snežna, suknjičice bela“. Pevala sam, objašnjavala reči gledajući svaki put kako sneg sa neba pada na grad. Mala lica su me posmatrala veoma uzdržano. Čuđenje, koje štiti, čak i kad zastrašuje, slušanje i gledanje satkano od poetičnih slika koje pruža oslonac i tamo

gde postajemo sentimentalni – to je sa namerom držano dalje od dece. Lepota snega koji pada, koja se odvajkada individualno posmatrala, nije bila predmet razgovora. I u ovoj oblasti je država istupila iz istorije osećanja. Sprečeno je da jezičke slike poput „suknjičica bela” ili „ti živiš u oblacima” zaposednu dečje glavice. Osim toga, pesmica o snegu je za ove tako rano zavedene bila isuviše mirna. Njihove emocije su počinjale tek kad bi stali uspravno i zalajali. Da spoznaju sebe kao pojedinca i da sa te tačke podnesu stvari i detalje po sebi, što i dolikuje jednoj civilnoj socijalizaciji, nije bilo dozvoljeno. Ovo sprečavanje ličnog je kasnije u svakom pojedinačnom životu otišlo toliko daleko, da mu niko ni u kom slučaju nije bio dorastao. A upravo je to država i htela, da slabost započne na mestu gde smo najranjiviji. Bekstvo iz slabosti koje je država ponudila bilo je prišljamčivanje za moć vlasti, samoodricanje i ponižavanje, kao šansa da se napreduje. Senzorijum koji sam sebe uspravlja, koji uspeva bez ovog bekstva, nije mogao da nastane.

Rekla sam deci tog prvog radnog dana u vrtiću da uzmu kapute, kape i cipele, da odemo napolje u dvorište, na sneg. Direktorica je čula buku u svlačionici. Naglo je otvorila vrata. Rekla sam joj da je u pitanju pesmica o snegu, i zašto treba deci napolju da ispričam kako pahulje padaju. Za pola sata bićemo ponovo u učionici. „Šta Vam to pada na pamet”, dreknu ona, „ta pesma ne stoji u programu!” Morali smo nazad u razred. Igrice i odmor i jelo, onda opet pesmica.

Sledećeg jutra prvo sam pitala da li je neko posmatrao pahuljice „koje žive u oblacima”. Tu sam bila dete, ja sam to radila. Hrabreći sebe za radni dan, na putu do posla sam čak nemo u glavi pevušila pesmicu. Zbunjeno upitah da li se još sećaju pesmice od juče. Onda jedan dečak reče: „Drugarice, mi moramo prvo da otpevamo himnu”. Upitala sam: „Želite ili morate?” Deca u horu povikaše: „Da, želimo!” Popustila sam i dozvolila im da otpevaju himnu. Isto kao i prethodnog dana u trenu su stali u svoj polukrug, stisnuli ruke uz bedra, isturili vratove, podigli poglede i pevali, pevali, dok nisam rekla: „Dobro, hajde sad da probamo da otpevamo pesmicu o snegu”. Tad jedna devojčica reče: „Drugarice, mi moramo himnu otpevati do kraja”. Nije bilo svrhe ponovo ih pitati da li to žele, rekoh samo: „Onda je otpevajte do kraja”. Oni otpevaše preostale strofe. Polukrug se rasformirao. Svi osim jednog dečaka vratiše se na svoja mesta. On priđe, pogleda me u lice i reče: „Drugarice, a zašto i Vi niste pevali? Naša druga drugarica uvek peva sa nama”. Nasmejala sam se i rekla: „Ako pevam sa vama, onda ne čujem da li vi pevate ispravno ili pogrešno”. Imala sam sreće, mali stražar nije bio spreman na moj odgovor. A nisam ni ja. Otrčao je nazad za svoj stolić. On nije bio jedan od četvorice viših bića grupe. Za trenutak sam bila ponosna na svoju laž. Ali okolnosti pod kojima je do ove laži moralo doći i do koje je došlo, nisu mi dale mira ceo dan.

Svakog jutra mi je odlazak u vrtić bio sve morskiji. Slamalo me je neprekidno stražarenje dečjih pogleda. Već mi je postalo jasno da se od petogodišnjaka nije moglo očekivati da se svesno odluče za pesmicu o zimi pored partijske pesmice. Ali da nisu saučesnici, njima bi se nesvesno, instinktivno mogla više dopasti pesmica o snegu nego kevtanje i ukočeno stajanje kod njihovih pesama. Objektivno, bilo je zabranjeno najmanjima, trogodišnjacima, davati nešto lično, ali subjektivno, kod njih bi to još i bilo moguće. Kod petogodišnjaka bi to i subjektivno bilo nemoguće, bilo je prekasno. To mi je iz dana u dan sve kategoričnije stajalo pred očima. Zloupotreba ljudske supstance bila je deo ljudskog

bića, i opsednuto je radila na svom produženju. Uništavanje petogodišnjaka bila je već gotova stvar.

Ovo je bila jedna strana činjenica. Druga strana bio je prut. Sva deca, izuzev viših bića, u čije sam poreklo zbog poštete bila upućena, automatski su uvlačila vratove, kako god i kad god bih im se približila. Nisam imala štap u ruci, ali su oni toliko bili navikli na batine, da su uplašeni lica piljili u mene i molili: „Nemojte udariti, molim Vas, nemojte udariti“. A oni koji su bili van domašaja, povikaše: „Sad ćeš dobiti, sad ćeš dobiti“.

Ni jedan jedini put nisam upotrebila prut. Posledica toga je da nisam uspevala, moleći ih za pažnju, objašnjavajući, pa i vičući, da održim njihovu pažnju ni pet minuta. I za to je bilo prekasno. Uobičajeni način izražavanja, bez obzira kojim tonom, nije bio sredstvo sporazumevanja. Transu govorenja u prazno jedino je odgovarao prut.

Ova deca su pokušavala da me prisile da zadovoljim njihovu potrebu za batinama. Osećala su se kao na cedilu, bolje rečeno, u histeričnoj praznini, jer do batina nije dolazilo. Plakanje pod prutom za njih je bio jedini način da se osećaju kao osobe. To ih je uzdizalo iznad kolektiva.

Dok sam prolazila kraj poluodškrinutih vrata drugih učionica, čula sam prutove kako udaraju i pucaju i decu kako plaču. Za direktoricu i koleginice, koje su tukle, a možda još više za decu, koja su htela da plaču, bila sam nesposobna iz istog razloga: za jedne nisam htela, a za druge nisam bila u stanju da upotrebim prut.

Ali i samoj sebi sam bila sve manje dorasla. Ne postati kao ostali, i ne moći ostati takav, kakva sam ja bila – taj jaz se nije mogao prevazići. Dala sam otkaz posle dve nedelje.

Način izražavanja, koji intuitivno nastaje u glavi, pomoću kojeg se mi prirodno obraćamo jedni drugima, nije urođen. On se može naučiti ili sprečiti. U diktaturi je kod dece sprečen vaspitanjem. A kod odraslih, gde je bio prisutan u reminiscencijama, izbrisan je.

KOD NAS U NEMAČKOJ

Već prvih dana nakon mog dolaska iz Rumunije bila sam pozvana na večeru. Domaćin je, kad sam ušla u kuhinju, imao jagnjetinu u pećnici. Prvi put sam videla osvetljenu pećnicu sa staklenim oknom. Nisam više mogla da odvojim oči od nje, svetlo je izlagalo meso pogledima. Mehurići nastali od prevelike toplote klizili su na sve strane, disali su i pucali. Gledala sam u to smeđe sjajeće meso kao da na televizoru u boji gledam neki film sa predelima: sunce u izmaglici, a po jagnječim stenama nastanile se staklaste životinje. Domaćin otvori staklena vrata i, okrećući komade mesa, reče: „Iz Rumunije je ovamo došao i Kaneti”. Rekoh: „Taj je iz Bugarske”. On reče: „A tako. Ma uvek pobrkam države, ali glavne gradove znam, Bugarska sa Sofijom – Rumunija sa Budimpeštom”. Rekla sam: „Budimpešta je za Mađarsku, za Rumuniju Bukurešt”. Kako je zupcima viljuške prevrtao meso, u mom filmu je izgledalo kao da neki rečni rak predelu daje novi izgled. Činilo mi se da je u njegovoj glavi došlo do zbrke, jer je u tiganju prevrtao komade mesa. Zatvorio je vrata pećnice i rekao: „Nadam se da će biti ukusno. Jesi li već jela jagnjetinu?” „U Rumuniji se jede dosta jagnjetine”, potvrdih, „rumunska Nibelunška pesma, narodni ep govori o ovacima i pastirima.” „Veselo”,¹ reče on. Ispravih ga: „Nije veselo, radi se o prevari i potpunoj prepuštenosti strahu, o bolu i smrti”.

Nemački je moj maternji jezik. Od početka sam razumela svaku reč u Nemačkoj. Sve same poznate reči, a ipak se značenje mnogih rečenica nije poklapalo. Nisam mogla da procenim situaciju, nameru sa kojom se one izgovaraju. Sledila sam proste opaske poput „Ist ja lustig”, razumevala ih kao zaključne rečenice. Nisam shvatala da ih treba razumeti kao usputni uzdah, da one nemaju nikakav sadržaj, nego da znače samo: „A, tako.” ili „Tja.” Za mene su to bile pune rečenice, mislila sam da „veselo” ostaje suprotno od „tužno”. U svakoj izgovorenoj reči, smatrala sam, mora postojati neki iskaz, inače je ne bismo izgovarali. Govorenje i ćutanje bili su mi poznati, ali međučin govorenog ćutanja bez sadržaja, nije.

Dvaput sam kupila cveće u istoj prodavnici. Cvećarki, ženi od pedesetak godina, ostala sam u sećanju između ta dva puta. Kako bi me nagradila zbog mog povratka, vadila je iz kofe najlepše zevalice,² malo oklevala i najzad upitala: „A Vi ste žiteljka koje države? Jeste li Francuskinja?” Pošto nisam volela reč „žiteljka”, sad sam malo ja oklevala, dok je između nas dve visilo ćutanje. Zatim rekoh: „Ne, ja sam iz Rumunije”. Cvećarka reče: „Nema veze”, i osmehnu se kao da ju je odjednom zaboleo zub. Zvučalo je dobronamerno, kao – „Eto, dešava se, to je samo jedna mala greška”. Nije više podizala pogled, gledajući još jedino u upakovani buket. Bilo joj je neprijatno što me je, u stvari, precenila. Još dok sam tražila zevalice, pomislih: „Na nemačkom, koji sam donela sa sobom iz Rumunije, ovo cveće se zove žablja usta. Na jeziku iz sela, iz kuće, sasvim direktno 'krekēt', dakle samo pusto pevanje kojim se oglašavaju žabe. Razlika između lavova i žaba ne može biti veća, porediti te

¹ Nem. *Ist ja lustig*, znači da je neko ili nešto veselo, radosno, zabavno. U govornom jeziku rečenica ima značenje uzrečice „a, tako” ili „tja”; „šta ćeš”, „šta da se radi”. (Prim. prev.)

² Nem. *Löwenmäulchen*, lavlja njuška, naziv za vrstu ukrasne biljke, takođe *Froschgöschl*, žablja usta ili *Quaken*, krekēt, krekētanje. Kod nas – zevalica. (Prim. prev.)

životinje je apsurd. Lavlja njuška na nemačko-nemačkom groteskno precenjuje žablja usta ili žablji kreket. Isto tako sam i ja bila precenjena nekoliko minuta kasnije.

Koliko sam samo puta u Nemačkoj morala da odgovorim na pitanje odakle sam. U prodavnici novina, kod krojačice, kod obučara ili pekara, u apoteci. Uđem unutra, pozdravim, kažem šta mi treba, prodavci me usluže, kažu cenu – a onda, nakon što uzmu jedan prazan gutljaj daha, pitaju: „Odakle ste?” Između stavljanja novca na pult i uzimanja kusura, kažem: „Iz Rumunije”. Pošto se mora malo popričati o cipeli ili haljini, o tome šta se može, a šta ne može, dok se dakle ne razjasni zanatlijin naum, ja sam u komadu već izgovorila nekoliko celih rečenica. Rastajemo se rečenicom: „Inače, Vi već prilično dobro govorite nemački”. Ne bih volela da ostane samo na tome, a opet, nemam šta da mu dodam. Srce mi lupa u ušima, toliko neupadljivo i brzo želim da izađem na ulicu da na vratima uradim obrnuto i padam u oči: kad treba da guram, ja vučem, kad treba da vučem, ja guram. Želim neprimetno da se izgubim, a ispadam najveći kreten, jer još i zvonce koje visi na vratima krojačice i obućarske radnje oglašava zvuk mog unutrašnjeg stanja. Pre nego što najzad izađem, po čitavoj radionici se čuje lupanje mog srca. Ono je zvonce vladara. Često unutra bude još i drugih mušterija, koji malo nakrivate glavu i posmatraju.

A onda odmah nakon toga, dok hodam ulicom, zamišljam kako bi to bilo kad bi sve mušterije pre i posle mene morale da kažu odakle su. Ređala sam u glavi imena mesta i tražila rime: „Dobar dan, treba mi sirup protiv kašlja,³ a moj rodni grad je Lurup. Dobar dan, treba mi aspirin, moj rodni grad je Beč.⁴ Dobar dan, hteo bih dve boce vina,⁵ moj rodni grad je Unteršlajshajm. Dobar dan, trebaju mi žileti za brijanje,⁶ a moj rodni grad je Bilfingen”. Ili na rastanku: „Doviđenja,⁷ moj rodni grad je Merfelden i videćemo se ponovo”. Zasmekavam samu sebe, a znam da se smejem i prekasno, i na sopstveni račun, jer ovaj okršaj rima ne šteti nikome, a meni idući put neće biti od pomoći. Izigravala sam zviždukanjem zvonca na vratima, ali ne i debelokošca. A to bi mi bilo potrebno kao cipelama novi đon.

Koliko li je samo rečenica za dvanaest godina počelo rečima: „Kod nas u Nemačkoj...” Najradije bih prešla u defanzivu, ali se onda saberem i kažem: „Pa i ja sam tu kod vas”. Gledaju me nepoverljivo, otvorenijeg pogleda, a onda ponove, naizgled povlačeći se: „Ali ovde u Nemačkoj se ne kaže pereca,⁸ nego peereca. Prvo E produžite, a drugo E progutate, razumete? Nije, doduše, ni važno, ali sada znate”. Zatim usledi smešak koji kao da kaže: „Ništa zlonamerno”. Ali odmah posle toga dolazi rečenica sa upitnim tonom: „Sve jasno?” Klimnem glavom nadmašujući očekivanja, pošto dodam: „Pereca sa lužinom”.⁹ „Sjajno”,¹⁰ kaže prodavac, koji se smeškao i pre toga, kad je jedna mušterija tražila bečarski hleb. Bila sam već na pokretnim stepenicama, a reč *toll* mi se i dalje vrmala po glavi. Zнала sam njena sa-

³ Nem. *Hustensirup* m., čita se *hustenzirup*. (Prim. prev.)

⁴ Nem. *Wien*, čita se *vin*. (Prim. prev.)

⁵ Nem. *Wein* m., čita se *vajn*. (Prim. prev.)

⁶ Nem. *Rasierklängen* f. Pl., čita se *razirklingen*. (Prim. prev.)

⁷ Nem. *Auf Wiedersehen* n., čita se *auf viderzen*. (Prim. prev.)

⁸ Nem. *Bretzel/Brezel*, f. – pereca. (Prim. prev.)

⁹ Nem. *Laugenbrezel* (*Lauge*, f. – lužina) – bavarska pereca. (Prim. prev.)

¹⁰ Nem. *toll*, adv. – ludo, šašavo, sumanuto, besno, u prenesenom značenju odlično, sjajno. (Prim. prev.)

svim drugačija značenja – besnilo, vučja malina, ludnica, atol, drzak.¹¹ A kao *toll* zvuči i reč tolerancija, čak i ajatolah. Svaka od ovih reči je skoro iste dužine kao „pereca sa lužinom”. Da li je trebalo da je otkažem prodavcu? A reklama za hleb iz metroa: „Nevesta mlada svoj pristanak daće/ Samo da Pehov¹² hleb sažvaće”. Da li je trebalo da kažem prodavcu kako mi se „Pehov hleb” veoma dopada? Da je Pehov hleb za mene, najkraće rečeno, sve ono što se ljudima radi u diktaturi. Da su mi agenti tajne službe na ispitivanju često govorili da ne smem zaboraviti da ja jedem rumunski hleb. Tada zaista nisam imala pojma, kako bi se jednom jedinom rečju moglo opisati mrcvarenje kojim su se oni odnosili prema meni. Tek mi je reklama za hleb u berlinskom metrou otkrila peh-hleb kao pravu reč za uništavanje živaca. Iznenadila sam se koliko mi je rečenica: „Jela sam svoj peh-hleb”, postala zapanjujuće jasna kao i Semprunova rečenica: „Domovina je ono što se govori”. Rečenica je toliko zgodna za opis diktature, da bi se čak moglo reći: „Pošto je Semprun jeo svoj peh-hleb, on zna da nije jezik domovina, već ono što se govori”.

A šta se govori kada sretnem komšinicu dole kod poštanskog sandučeta i kad mi ona, dok se zajedno penjemo, priča kako noću ne može da se naspava, jer njeno trogodišnje dete dolazi između dva i tri sata sa krpenim jagnjetom do njenog kreveta i hoće da se igra. „To je pravi teror”, smatra ona, „ni rumunska tajna služba ne bi mogla da smisli ništa gore od toga.” Po zanimanju je istoričarka. Treba li da joj kažem da rumunska tajna služba nije htela da se igra sa mnoom krpenim igračkama.

Svi ovi primeri se dešavaju neprestano, oni su svakodnevna stvar. Takođe i u politici i književnoj delatnosti. Gospodin Ritgers takođe ima svoju rimu. Ona glasi: „Deca umesto Indijaca”.¹³ To je rima na račun gospodina Šredera. Jer gospodin Šreder želi da Indijci što pre dođu ovamo – a za tri ili pet godina da što pre odu. I auto se čak iznajmljuje, plaća i posle izvesnog vremena vraća, kad se kupi vlastiti, nov auto. Sa nemačke tačke gledišta, svaki bi Indijac trebalo da se oseća kao plemić, zato što je potreban Nemačkoj. Pošto ga je boravak u Nemačkoj oplemenio, Indijac se posle tri godine vraća kući iskusivši svašta: priznanje u kancelariji, objašnjenja u prodavnicama kada „kod nas u Nemačkoj” ne izgovori pravilno oba E u „pereci”. A možda čak doživi i lupanje srca u kasnim večernjim satima u podzemnoj železnici i gradskim tramvajima kao i na benzinskim pumpama osvetljenim kao da je dan, u planinama, na jezerima i svuda gde bi jedan Indijac za nemačke čelavce¹⁴ mogao postati divljač za lov.

Gospodin Ritgers pravi rime protiv vabećeg poziva gospodina Šredera za stranom radnom snagom, iako gospodin Šreder tačno kaže kada se rasklapaju pomoćni ležajevi. Ali gospodin Ritgers zna da mi u Nemačkoj imamo već jedan opominjući primer. Strani radnici u sebi imaju tu crtu da i van radnog vremena, kada bi se lepo moglo i bez njih, budu prisutni. Mi ih zovemo da rade, a oni u međuvremenu žive. Tada se bave trajnim poslovima,

¹¹ Nem. *Tollwut*, m. – besnilo; *Tollkirsche*, f. – vučja malina, otrovna biljka; *Tollhaus*, n. – ludnica; *Attol*, n. – atol, *tollkühn*, adj. – drzak. (*Prim. prev.*)

¹² Nem. *Päch-Brot*, Pehov hleb, fabrika hleba sa tradicijom u vlasništvu berlinske porodice Peh. Peh je bio poznat i po tome što su se njegovi proizvođači reklamirali u stihovima u metrou i gradskim autobusima između pedesetih i sedamdesetih godina prošlog veka. (*Prim. prev.*)

¹³ Nem. *Kinder statt Inder*, čita se kinder štat inder. (*Prim. prev.*)

¹⁴ *Skinhedi* (engl. *skin head*) – čelava glava. (*Prim. prev.*)

zasnivaju domaćinstva i porodice, ostaju i krste decu. A ova su opet Indijci, ako ne sasvim, a ono pola. Jedan život je kratak, potrebno je više generacija dok oni ne nauče da pravilno izgovore oba E u pereci, prvo da produže, a drugo da nečujno progutaju. Turci su nam to pokazali. A Nemačka, i pored stalnih političarskih molitvi za integraciju, ni danas nije spremna da prizna tursku manjinu u državi. Turci se već godinama zovu stranci. A na milostivom nemačkom, koji od silne učtivosti sam sebe ugriza za jezik, oni se zovu: „sugrađani“. To zvuči kao savladan bes oko prostorne pripadnosti. Anatomija reči „sugrađani“ poznata mi je od ranije. Rumunska država je mađarsku, nemačku, srpsku manjinu nazivala „sustanarske nacionalnosti“, iako su one tamo živele već stotinama godina, a u nekim krajevima i mnogo pre Rumuna. Kao što su svi koji nisu bili Rumuni, tako sam i ja, zbog pripadnosti nemačkoj manjini, bila i ostala gost rođen u domovini Rumuna, uprkos tome što je moja porodica tu živela već trista godina. Da me agent tajne službe prilikom ispitivanja podseća na to da ja jedem rumunski hleb, bilo je cinično. Moja porodica je posedovala mnogo njiva, deda mi je bio trgovac žitaricama i sve mu je oduzela država, u čije me je ime ispitivao agent tajne službe. Jela sam, dakle, rumunski hleb, jer je moja porodica po zakonu države bila opljačkana da bi kao „sustanar“ postala lopta za igru rumunskoj gostoljubivosti. Biti gost i nakon trista godina, pravi je uspeh, koji se Rumuniji mora priznati. Može biti da i Nemačka bez socijalističkih šikana postiže ovaj uspeh sa Turcima.

Na osnovu primera Turaka u Nemačkoj, a u vezi sa Indijcima, već danas bismo mogli reći da bi za Nemačku najbolji bili virtuelni Indijci, reč vrlo moderna u današnje vreme. Možda bi neka japanska fabrika igračkaka mogla da proizvodi Tamagoši-Indijce i da ih isporučuje u velikoj kartonskoj kutiji. Na uputstvu za upotrebu bi stajalo: „Oni nisu tu van svog radnog vremena. Nakon obavljenog posla nahraniti ih i čuvati u hladnim fiokama. Oni nestrpljivo čekaju sledeći radni dan. Nema bojazni za porodični život“.

Od 1945. i od ujedinjenja, Nemačka još intenzivnije radi na svojoj „normalnosti“. Ova se u prvom slučaju traži u ophođenju „potomaka“ prema katastrofama nacionalsocijalizma, dakle u oblasti gde se jedina normalnost sastoji u tome da nikada ne postane jedna takva. A u drugom slučaju, ona se traži u želji da istočni i zapadni Nemci postanu jednaki. Brza normalnost, dakle, da se ne bi moralo pričati o posledicama socijalističke diktature. Ali istočna Nemačka ostaje drugačija, trag četrdesetogodišnjeg diktiranja neće nestati dok se iznova ne asfaltira i poslednji seoski put. Normalno bi, umesto toga, bilo, da ovdašnji Nemci ne govore stalno došljacima sa drugačijim akcentom: „Kod nas u Nemačkoj“. Bilo bi normalno da ovaj strani akcent ne mora pri kupovini aspirina da kaže odakle je, da pri kupovini pereca ne mora da vežba produženo i progutano E. Kao i svi političari, tako i gospodin Ritgers govori o integraciji stranaca izvan svoje rime. U znak podrške njegovoj nameri spremna sam da mu predložim Program integracije pomoću jedne jedine rečenice, koja glasi: „Integracija stranog akcenta u nemačku perecu“. Program bi bio konkretan. Poznajem priličan broj ljudi koji bi prvi put poverovali gospodinu Ritgersu da on namera va da uradi ono što kaže.

Književna delatnost se takođe trudi oko normalnosti. Neki književni kritičari žele pravi nemački roman, u kojem bi, najprostije rečeno, u centru bila velika većina, a ne kao do sada marginalizovana manjina. Oni polažu na sadašnjost. U slučaju nemačkih tema sadašnjost je srećom elastična, rasteže se na decenije u nazad. Nijednom romanu koji tematizuje stvari

iz prošlosti važne za Nemačku, bilo da je to posleratni period ili ekonomsko čudo ili 1968. godina, književna kritika ne zamera zbog davno prošlog, jer ono garantuje dve pripadnosti, još onomad prisutne, za koje se ljudi pri čitanju i danas iznova i rado vežu. Ali ako neko, kao ja, dođe iz neke druge zemlje i piše na nemačkom ne o ovoj, nego o drugoj državi, onda je književnoj kritici ono što se dogodilo pre dvanaest godina, već deset godina prošlost. Kod svake knjige osećam da su formulacije nemačkih književnih kritičara, doduše, nešto komplikovanije od formulacija nemačkih prodavaca pereca ili aspirina, ali da njihove želje idu u istom pravcu. I oni napokon žele da vide ovdašnji akcent u mojim knjigama. Savetuju mi da prestanem sa prošlošću i da konačno pišem o Nemačkoj. Kao i većina ljudi u ovoj zemlji, i oni misle, da samo ako se dovoljno temeljno bavimo sadašnjosti, možemo izbrisati prošlost, da ako gledamo samo nemački hleb dok jedemo, možemo zaboraviti peh-hleb. Ja zaista ne bih imala ništa protiv toga kad bi recept nekom uspeo. Ali ne uspeva. Iz mog iskustva, obrnuto je. Što bolje vidim Nemačku, to je više sadašnjost povezana sa prošlošću. Nemam izbora, ja sam za pisaćim stolom, a ne u prodavnici cipela. Ponekad poželim glasno da pitam: „Jeste li čuli nekad nešto o oštećenju?“ Ja sam se rešila Rumunije, ali ne u kontrolisanog zanemarivanja ljudi u diktaturi, njihovog nasleđa svih vrsta, koje sevine svaki čas. Čak i kada istočni Nemci nemaju više šta da kažu na to i kada zapadni Nemci ne žele više ništa da čuju o tome, meni ova tema ne da mira. Ja se u pisanju moram zadržati na onom gde sam iznutra najviše povređena, inače ne bih morala uopšte da pišem. Osim toga, osećam se sasvim u skladu sa nemačkom reklamom za hleb: „Nevesta mlada svoj pristanak daće/ Samo da peh-hleb sažvaće“.

PS: Peh-hleb je u reklami za hleb napisan sa ae, ali kao što cvećarka već reče: „Nema veze“.

IzvorNIK: Herta Müller, Der König verneigt sich und tötet, Fischer Taschenbuch Verlag, 3. Auflage, 2009.

*(S nemačkog prevela **Sanja Karanović**)*